

Macrofaunanieuwsmail 118, 30 oktober 2014

Beste lezers,

Alweer een gevulde nieuwsmail met diverse berichten en een cursus aankondiging. Alle schrijvers hartelijk dank.

Herfst, de wintertijd is ingegaan, tijd om meer te schrijven?

Geniet van de veranderingen in de natuur, en als je wat ziet, hoort of leest, mail naar **macrofauna@rws.nl**.

Alle verschenen nummers van de macrofaunanieuwsmail zijn nog te downloaden via de helpdeskwater site. Daarnaast is het mogelijk om vanaf nummer 100 te **zoeken op trefwoorden**.

<http://www.helpdeskwater.nl/onderwerpen/monitoring/ecologie/macrofaunanieuws>

Is uw email adres gewijzigd.....geef het door aan macrofauna@rws.nl

Myra Swarte

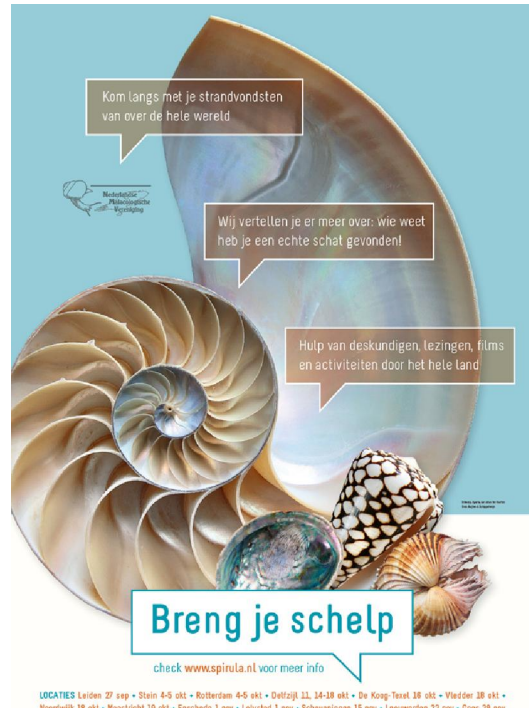
In dit nummer:

Halacariden in het waterleidingnet van Evides Waterbedrijf	3
Nieuwe versies Handboek Hydrobiologie	5
Aankondiging en opgaveformulier voor de determinatiecursus Mollusca, 5 en 6 maart 2015 te Wageningen.	6
Chironomiden nieuws: Polypedilum.....	8
Stel je voor 1	9
Stel je voor 2	9
Stel je voor 3	9
Zojuist verschenen!.....	10

‘Breng je schelp’

In 2014 bestaat de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV) 80 jaar. Om dat te vieren organiseren we in nauwe samenwerking met diverse musea, bezoekerscentra en regionale schelpenwerkgroepen de landelijke manifestatie ‘Breng je schelp’ op 13 locaties in heel Nederland.

Op een ‘Breng je schelp’- dag kan iedereen langskomen met zelf gevonden schelpen en slakken waar hij of zij graag meer over wil weten. Deskundigen (die zichzelf ‘malacologen’ noemen) maken bezoekers wegwijs in de wonderde wereld van de weekdieren en ze kunnen veel vertellen over meegebrachte schelpen en horens. Wie weet zit daar wel een echte schat tussen! Het wordt dus een soort ‘Tussen kunst en kitsch’ voor schelpen en slakken, en dan zelfs nog een beetje meer. Want op een aantal plekken worden films en video’s vertoond of zijn kleine tentoonstellingen te bewonderen. Het maakt niet uit of je met schelpen komt van het Nederlandse strand, uit Frankrijk of uit een ver tropisch oord, of ze vers zijn of fossiel: we proberen je te helpen en meer te vertellen over je vondsten.

LOCATIES: Londen 27 sep • Stein 4-5 okt • Rotterdam 4-5 okt • Deltzijl 11, 14-18 okt • De Koop-Terak 18 okt • Vladder 18 okt • Noordwijk 18 okt • Maastricht 19 okt • Enschede 1 nov • Lelystad 1 nov • Scheveningen 15 nov • Leeuwarden 22 nov • Goes 28 nov

Op zaterdag 27 september is de manifestatie ‘Breng je schelp’ gestart. Nu is deze nog op de volgende data te bezoeken:

<u>Locatie</u>	<u>Datum & tijd</u>	
Museum Twentse Welle , Het Rozendaal 11, Enschede	1/11 – 11-16 uur	www.twentsewelle.nl
Natuurpark Lelystad , Vlotgrasweg 11, Lelystad	1/11 – 10-16 uur	www.flevo-landschap.nl
Muzee , Neptunusstraat 90-92, Scheveningen	15/11 – 10-17 uur	www.muzeescheveningen.nl
Natuurmuseum Fryslân , Schoenmakersperk 2, Leeuwarden	22/11 – 11-17 uur	www.natuurmuseumfryslan.nl
Wergroep Geologie Zeeland , MEC De Bevelanden, De Hollandsche Hoeve, Kattendijksedijk 23, Goes)	29/11 – 10-16 uur	www.wergroepgeologie.nl

Detailprogrammering per locatie is ook beschikbaar op de website van de NMV: www.spirula.nl.

Halacariden in het waterleidingnet van Evides Waterbedrijf

Ronald Munts, Ger-An de Jonge-Pinkster en Jörn Pilon

In het najaar van 2013 heeft Aqualab Zuid in opdracht van Evides Waterbedrijf onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van ongewervelde dieren in het distributieleidingen voor drinkwater. Door krachtig te spuien werden ongewervelde dieren die van nature in waterleidingen voorkomen opgewerveld, waarna ze met behulp van planktonnetten met verschillende maaswijdtes werden verzameld. In 16 van de in totaal 42 monsters uit het distributiegebied van Evides Waterbedrijf werden halacariden aangetroffen. Daarbij het ging het om water afkomstig van verschillende drinkwaterzuiveringen in Zuid-Holland en Zeeland. Per locatie werden maximaal vijf halacariden geselecteerd, die vervolgens door Bureau Waardenburg op naam zijn gebracht.

In zoet water komen ongeveer 60 soorten Halacaridae voor, waarbij het gaat om strikt benthische soorten (Bartsch et al. 2007). In de onderzochte monsters bleek *Soldanellonyx monardi* (Foto 1) de meest frequent voorkomende soort te zijn (13 van de 16 monsters).

Foto 1. *Soldanellonyx monardi* (Bureau Waardenburg).

In het verleden is de soort wel aangetroffen in Nederland, maar sinds 1945 zijn geen waarnemingen meer bekend uit ons land (Bartsch & Smit, 2006). Een opvallend kenmerk dat de geslachten *Soldanellonyx* en *Parasoldanellonyx* onderscheidt van andere Halacariden zijn de lange dorens op de klauw van het eerste pootpaar (Foto 2), die zijn gerangschikt in een parapluvorm. De klauwtjes vertonen een grote gelijkenis met de bloemen van kwastjesbloemen (*Soldanella*), een geslacht van planten uit de sleutelbloemfamilie die voorkomen in bergachtige streken (Foto 3).

Foto 2. Eerste pootpaar van *Soldanellonyx monardi* (Bureau Waardenburg).

Foto 3. *Soldanella alpina* (Wikipedia).

S. monardi staat bekend als een ubiquist die in allerlei watertypen kan voorkomen (Bartsch et al. 2007). Uit ondergrondse waterleidingen was de soort echter nog niet bekend. Uit recente waarnemingen in de Duitse deelstaat Thüringen blijkt echter wel dat de soort kan voorkomen in interstitieel water (op de grens van grond- en oppervlaktewater) van een aantal beken (Müller & Meidl 2013, Müller 2014).

Naast *S. monardi* is *Lobohalacarus weberi* regelmatig aangetroffen in monsters van Evides Waterbedrijf (5 van de 16). Deze laatste soort werd in 1998 en 2012 ook waargenomen in monsters uit het leidingnet van een drinkwaterbedrijf in Noord-Holland (Smit et al. 2012). Ook Müller & Meidl (2013) en Müller (2014) maken melding van het frequente voorkomen van deze soort in interstitieel water van beken in Thüringen.

Opvallend is de vondst van *Caspihalacarus hyrcanus* (4 van de 16 monsters) een soort die alleen werd gevonden in dat deel van het distributienet van Evides Waterbedrijf, dat gevoed wordt met water afkomstig van de zuivering Berenplaat (Spijkenisse). De soort is vooralsnog alleen bekend van oppervlaktewateren, zoals meren, plassen en (nevengeulen van) rivieren (Bartsch & Smit 2006, Bartsch et al. 2007).

Noemenswaardig is verder nog de vondst van enkele exemplaren behorende tot de Acaridae. Vermoedelijk betreft het hier de soort *Schwiebea eurynympha*, een soort die ook in het waterleidingnet van Noord-Holland is aangetroffen (Smit et al. 2012).

Van de aangetroffen watermijten is bekend dat ze in hun natuurlijke habitat (oppervlaktewateren) een bentische levenswijze hebben en gedeeltelijk kunnen voorkomen in interstitieel water. Dit laatste past ook bij hun voorkomen in systemen voor de distributie van drinkwater. Tegelijkertijd werden ook enkele soorten aangetroffen, die al eerder werden waargenomen in water afkomstig uit drinkwaterleidingen (*Lobohalacarus weberi*, *Schwiebea eurynympha*). De meeste van deze soorten zullen zich naar verwachting voeden met deeltjes van organische oorsprong, die bezonken zijn in drinkwaterleidingen of die zich hechten aan wanden. Overigens is het voorkomen van ongewervelde dieren in drinkwaterleidingen (waaronder watermijten) niet schadelijk gebleken voor de volksgezondheid.

Literatuur

- Bartsch, I. & H. Smit, 2006. Een checklist van de Nederlandse zeemijten (Acari: Halacaroida). Nederlandse Faunistische Mededelingen 25: 25-32.
- Bartsch, I., C. Davids, R. Deichsel, A. Di Sabatino, G. Gabry, R. Gerecke, T. Gledhill, P. Jäger, J. Makol, H. Smit, H. van der Hammen, G. Weigmann, A. Wohltmann & E. Wurst, 2007. Chelicerata: Araneae, Acari I. Süßwasserfauna von Mitteleuropa 7/2-1. Elsevier Spektrum Akademischer Verlag, München.
- Müller, H. & E.-B. Meidl, 2013. Beitrag zur Kenntnis der Wassermilbenfauna (Arachnida: Acari) des hyporheischen Interstitials von Fließgewässern in Thüringen. Lauterbornia Heft 76: 47-68.
- Müller, H., 2014. Neue Beiträge zur Wassermilbenfauna (Acari: Hydrachnida, Halacaridae) Thüringens. Lauterbornia Heft 77: 23-30.
- Smit, H., H. Boonstra, O. Duijts, B. van Maanen & R. Wiggers, 2012. Meer dan 250 soorten watermijten in Nederland (Acari: Hydrachnida, Halacaridae). Nederlandse Faunistische Mededelingen 38: 95-113.

Ronald Munts
Bureau Waardenburg BV (Culemborg)
r.munts@buwa.nl

Ger-An de Jonge-Pinkster en Jörn Pilon
Aqualab Zuid BV (Werkendam)
gj.pinkster@aqualabzuid.nl / jj.pilon@aqualabzuid.nl

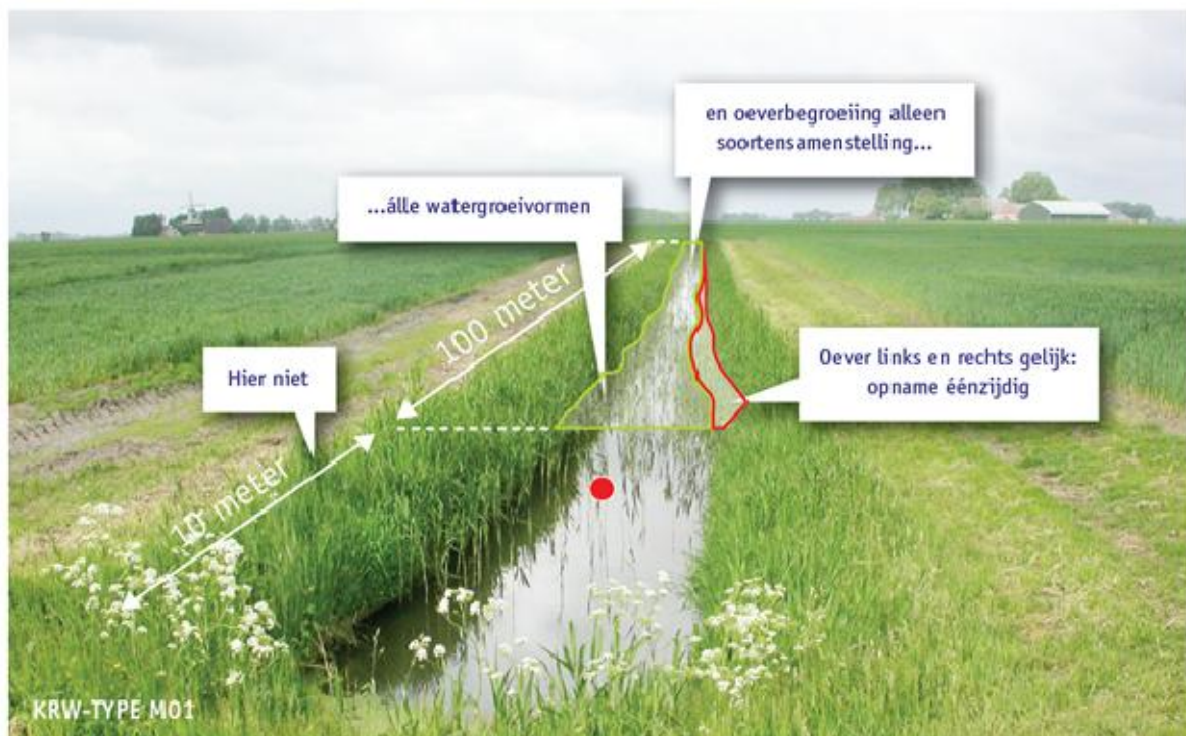
Nieuwe versies Handboek Hydrobiologie

De herziening van de KRW-maatlatten heeft ook gevolgen gehad voor het Handboek Hydrobiologie. Voor de meeste hoofdstukken konden de aanpassingen beperkt blijven. De verwijzingen naar de nieuwe maatlatdocumenten zijn opgenomen en in de werkvoorschriften voor macrofauna en vis zijn voor sommige watertypen kleine aanpassingen doorgevoerd in de uitvoering van de KRW-monitoring. Voor macrofauna gaat het om de determinatie van oligochaeten en watermijten in het type R8, voor vis om de inzet van de zegen in stromende wateren van 8 tot 20 meter breed. Alleen het hoofdstuk Vegetatie is ingrijpend herschreven. Hier hebben de maatlataanpassingen de grootste consequenties gehad. Bovendien kon dit hoofdstuk wel wat verduidelijking gebruiken.

Naast de aanpassingen voor de nieuwe KRW-maatlatten zijn ook de errata op de oude versie van 2010 verwerkt. Van de hoofdstukken die aangepast zijn, is de versie-aanduiding gewijzigd van "september 2010" in "februari 2014", "juli 2014", of "september 2014". De nieuwe versies zijn als pdf-bestand verkrijgbaar via de STOWA-site, www.stowa.nl, thema Handboek Hydrobiologie, item Het Handboek. Hier kan men ook het bestand downloaden dat alle wijzigingen noemt ten opzichte van de vorige versie 2010. De nieuwe versies zijn alleen als pdf via de STOWA-site verkrijgbaar.

Voor meer informatie: Ronald Bijkerk (beheerder Handboek Hydrobiologie namens STOWA) email r.bijkerk@koemanenbijkerk.nl, telefoon 050- 820 00 17

VOOR DE KRW-DEELMAATLAT ABUNDANTIE BEOORDELEN WE IN SLOTEN...

Hoofdstuk 11 Vegetatie van het Handboek Hydrobiologie is ingrijpend herschreven. Met het oog op de KRW-beoordeling zijn instructieve figuren opgenomen.

Koeman en Bijkerk bv
Postbus 111
9750 AC Haren

Aankondiging en opgaveformulier voor de determinatiecursus Mollusca, 5 en 6 maart 2015 te Wageningen.

Beste mensen,

Aankomend jaar organiseren wij wederom een 2-daagse determinatiecursus. Dit keer komen de Mollusca aan bod. Anders dan gewend valt de cursus in het voorjaar.

De cursusdata zijn donderdag 5 en vrijdag 6 maart 2015. Dr. Michael Zettler van het Leibniz-Institut für Ostseeforschung Warnemuende zal de cursus leiden.

De cursus vindt plaats in het Hof van Wageningen, Lawickse Allee 9, 6701 AN te Wageningen.

Door de aanpak en opzet van Michael is deze cursus zowel geschikt voor ervaren als beginnende determinandi. Voor beginners komen alle groepen aan bod. Ervaren determinandi kunnen zich meer richten op complexe coupletten binnen groepen. Naast inleidende presentaties over de verschillende groepen wordt zoveel mogelijk tijd besteed aan het determineren. Michael verzorgt het oefen materiaal om mee te determineren.

Tijdens de 1e dag ligt de nadruk op de Gastropoda. De 2e dag van de cursus worden de Bivalvia (inclusief Pisidium) behandeld. Naar behoefte van de deelnemers is het ook mogelijk om brakwater materiaal te determineren. In het programma is ruimte om eigen materiaal te laten checken voor een referentie collectie. Met nadruk wil ik vragen voor zowel brakwater soorten als materiaal voor een referentiecollectie, eigen materiaal mee te nemen. Daarnaast deelt Michael aan het eind van de cursus materiaal uit dat voor de eigen referentie collectie kan worden gedetermineerd en meegenomen.

Naast het gebruiken van de bestaande determinatieliteratuur zal in de reader aandacht worden besteed aan het nieuwe Pisidium werk van Nicole Kerschbaumer. Met haar nieuw fotomateriaal hopen we meer duidelijkheid te verschaffen voor het tot soort determineren van Pisidium.

De kosten van de cursus bedragen € 825,- per persoon op basis van één overnachting in een 2-persoons-kamer. Het is mogelijk een 1-persoonskamer te boeken tegen een toeslag van € 50,-. Daarnaast is het mogelijk een binoculair (slechts een beperkt aantal beschikbaar) te huren voor een toeslag van € 30,-. De cursuskosten zijn inclusief 1 overnachting op een tweepersoonskamer, onbeperkt koffie en thee, ontbijt (1x), lunch (2x) en avondeten (1x). Alle bedragen zijn exclusief BTW.

Je kunt je voor de cursus opgeven door onderstaand formulier volledig in te vullen en via post of email te sturen naar dorine.dekkers@wur.nl. Op het formulier is het mogelijk een persoonlijke voorkeur voor een kamergenoot aan te geven. Bij onvoldoende deelnemers zal de cursus niet doorgaan.

Na inschrijving ontvang je een bevestiging. Nadere informatie over het programma, de locatie, routebeschrijving en huishoudelijke zaken worden enkele weken voor aanvang van de cursus toegezonden.

Ken je collega's of mensen in je omgeving die mogelijk geïnteresseerd maar nog niet bekend zijn met onze determinatiecursussen of de macrofaunanieuwsbrief niet ontvangen, zou je deze informatie dan willen doorsturen? Alvast bedankt!

Met vriendelijke groeten,
Dorine Dekkers

Dorine Dekkers

ir. T.B.M. Dekkers
Zoetwatersystemen
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Bezoekadres: Wageningen Campus, Gebouw 100
Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB Wageningen
Alterra, Wageningen UR
Tel: 0317-485397 (doorgeschakeld naar mobiel)
Email: dorine.dekkers@wur.nl

Opgaveformulier determinatiecursus Mollusca donderdag 5 maart en vrijdag 6 maart 2015

Voornaam:

Achternaam:

Organisatie:

Bezoekadres: straat en nr:
postcode en plaats:.....

Postadres:

Telefoon (werk):

E-mail:

Vegetariër ja/nee/anders, namelijk

Voorkeur kamergenoot:

Voorkeur 1-p kamer (toeslag € 50,-):

Wil graag binoculair huren (toeslag € 30,-):

Afmelding tot 8 weken voor aanvang van de cursus is gratis, latere afmelding gaat gepaard met betaling van reeds gemaakte kosten; bij afmelden tot 4 weken voor aanvang van de cursus wordt 10 % van het cursusgeld in rekening gebracht; afmelden tot 2 weken voor de cursus wordt 20 % van het cursusgeld in rekening gebracht; afmelden een dag voor of op de eerste dag van de cursus betekent dat het volledige cursusgeld in rekening wordt gebracht. In overleg met de cursusorganisatie is het mogelijk om een vervangende persoon te benoemen.

Chironomiden nieuws: Polypedilum

Henk Vallenduuk en David Tempelman

P. bicrenatum en *P. pullum*

Als je determineert met Moller Pillot 2009 kom je niet bij de soort *Polypedilum pullum* uit omdat deze soort ontbreekt in de sleutel. De soort *P. scalaenum* staat er wel in. Beide soorten komen in stromende wateren voor.

De larven van *P. pullum* zijn bekend. De larven hebben geen pigmentatie op het submentum maar lijken verder erg op die van *P. bicrenatum*. Bij larven van *P. bicrenatum* met een onduidelijke of ontbrekende pigmentatie kan dus onjuist gedetermineerd worden.

Verschilkenmerken tussen beide soorten zijn:

kenmerk	<i>bicrenatum</i>	<i>pullum</i>	<i>Polypedilum pullum</i> , antenne
antenne segment 5	niet aanwezig	erg kort, 1,3-2,5 µm	
lengte submentum	145-160 µm	105-145 µm	
lengte procercus	60-70 µm	erg kort, ±15 µm	

Larven van *P. pullum* zijn in Nederland in de Geul en de Swalm gevonden maar komen zeker in meer wateren voor. In Duitsland zijn ze gevonden in de Rijn en in Oostenrijk in de Attersee.

Wie de determinatie wil laten controleren kan materiaal opsturen zodat dit ook ter bestudering gebruikt kan worden.

P. scalaenum en *P. apfelbecki* aggregaat

Er is ook nog een soort, mogelijk een soortengroep, *P. apfelbecki*, bekend uit Italië (Rossaro, 1985) en Duitsland van snelstromende beken. De larven ervan lijken erg op die van *P. scalaenum*.

Omtrent *P. apfelbecki* agg. loopt nog een onderzoek. Bij de larven van deze soortengroep zijn de antenneleedjes 3-5 ook extreem kort en de kop is wat groter dan bij *P. scalaenum*.

kenmerk	<i>scalaenum</i>	<i>apfelbecki</i> (agg.)
kopbreedte	150-250 µm	300 µm
lengte submentum	63-85 µm	88-130 µm

Larven, die op *P. apfelbecki* agg. lijken zijn ons niet bekend uit Nederland.

Materiaal kan opgestuurd worden naar:

David Tempelman, Grontmij, Postbus 95125, 1090 HC Amsterdam

Henk Vallenduuk, Prof. Gerbrandystraat 10, 5463 BK Veghel

Literatuur

Moller Pillot, H.K.M. (2009): A key to the larvae of the aquatic Chironomidae of the North-West European Lowland. Provisional translation of "De Larven der Nederlandse Chironomidae, 1984" with many additions. Second edition, 2009b, with only minor corrections.

Rossaro, B. (1985): Revision of the genus *Polypedilum* Kieffer, 1912. I. Key to adults, pupae and larvae of the species known to occur in Italy.- Mem. Soc. ent. ital., Genova, 62/63: 3-23.

Stel je voor 1

Mijn naam is Wim Decock. Ik ben bioloog en ben al een jaar of 6 als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Vlaams Instituut voor de Zee (VLIZ) te Oostende.

Ik werk er in het datacentrum met enkele collega's aan de uitbouw van het Wereldregister voor Mariene Soorten (WoRMS) : <http://www.marinespecies.org/index.php>

Het doel is een gezaghebbende en zo compleet mogelijke lijst van namen van mariene organismen wereldwijd. De inhoud van WoRMS wordt gecontroleerd door een groep van meer dan 200 experts van over de hele wereld, waarbij voor elke taxonomische groep 1 of meerdere taxonomische experts verantwoordelijk zijn voor de inhoud en de kwaliteit.

Wij ondersteunen de experts hierbij.

Groeten,
Wim

Stel je voor 2

Mijn naam is Jonas Mortelmans. Ook ik werk op het VLIZ (Vlaams Instituut voor de Zee) als wetenschappelijk medewerker in het datacentrum (voornamelijk het Lifewatch project – lifewatch.be). In m'n privé ben ik voornamelijk bezig met insecten, met grote expertise in diptera – al loop ik vaak en graag op het strand.

In dit opzicht ben ik erg geïnteresseerd in de nieuwsbrief – welke ik leerde kennen via een collega die de identificatiefiche van grijze zwemkrab doormailde.

Tot zover m'n intro ;-)

Groeten Jonas

Stel je voor 3

Mijn naam is Ester Fleers en ik ben werkzaam als Analist Hydrobiologie bij Aquon-Leiden.

Oorspronkelijk heb ik een chemische achtergrond, maar door een reorganisatie ben ik bij Hydrobiologie terecht gekomen, waar eigenlijk ook mijn hart ligt.

Inmiddels werk ik hier alweer 3.5 jaar en houdt me bezig met zowel macrofauna als macrofyten.

Met pas bijna 4 jaar ervaring besef ik dat ik nog een "broekie" ben op dit vakgebied, maar door enthousiasme en leergierigheid hoop ik dit steeds verder uit te kunnen bouwen!

Groeten Ester

Zojuist verschenen!

Sloten, Ecologisch functioneren en beheer

Hoe functioneren sloten in landelijk gebied? Deze nieuwe handleiding voor natuurbeheer presenteert de resultaten uit actueel ecologisch onderzoek en geeft nodige achtergrondinformatie. Aan bod komen fysische en biologische processen in sloten, degradatie en herstelmaatregelen, monitoring, beoordeling en de toekomst. Een complete informatiebron voor ecologen, (water) beheerders en studenten.

Auteurs: Edwin Peeters, Annelies Veraart, Ralf Verdonschot, Jeroen van Zuid
Jeroen Klein, Piet Verdonschot
Uitgever: KNNV Uitgeverij ism STOWA en Wageningen UR
Uitvoering: 160 pag., 17 x 24 cm, full colour, genaaid gebonden
ISBN: 9789050115094
Prijs: € 29,95

Verkrijgbaar in de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl

Aquatische Ecologie in Nederland

Dit nieuwe standaardwerk geeft een grondig én actueel overzicht:

- Functioneren en beheren van zoete en brakke aquatische ecosystemen;
- Fysische, chemische en biologische basisprincipes en interacties daartussen;
- Betekenis van omgevingsfactoren en menselijke invloeden;
- Handvatten voor goed beheer en analyse van het systeemfunctioneren;
- Aandacht voor beleid, wet- en regelgeving;
- Rijk geïllustreerd met full colour foto's, tabellen en grafieken.

Tot 14 november 2014 te bestellen bij voorintekening.

Daarna via de boekhandel en [KNNV Uitgeverij](http://www.knnvuitgeverij.nl)

Einde macrofaunanieuwsbrief 118